

Székely Tamás

A VÁRMEGYEKÉRDÉS POLITIKAI NYELVE A DUALIZMUS KORÁBAN*

A dualizmus korában a vármegyekérdés azon kiemelt fontosságú közéleti viták közé tartozott, amelyeket évtizedeken át napirenden tartottak. A területi közigazgatást övező politikai és ideológiai küzdelem a sorozatos reformok ellenére sem vesztett intenzitásából, csak a mindent elsöprő első világháború nyitott új korszakot a magyar közigazgatás történetében. Schlett István szerint bár a vitázó felek körében általánosan elfogadott nézet volt, hogy a vármegyei rendszer gyökeres reformra szorul, a társadalmi-politikai ellenállás mégis megakadályozta annak megváltoztatását.¹ A források tanúsága szerint ennek számos oka volt a politikai elit pártokon átívelő megosztottságtól kezdve egészen a szembenállás „nyelvi lehetetlenségéig”.

Ez a tanulmány arra tesz kísérletet, hogy feltérképezze a vármegyékről szóló dualizmus kori politikai diskurzus legfontosabb frazeológiai és ideológiai sajátosságait. Először azt vizsgálja, hogy egy olyan „magyaros” témához, mint amilyen a vármegyekérdés is, mi hasznosítható a modern eszmetörténetírás módszereiből és felismeréseiből. Ezt követően áttekinti a 19. századi magyar politikai nyelv főbb jellegzetességeit, hiszen itt keresendő a századforduló vármegyei vitáinak közvetlen eszmei és nyelvi gyökerei. Végezetül dualizmus kori, a vármegyekérdéssel kapcsolatos politikai írások és parlamenti beszédek elemzésére kerül sor, mivel ezek a források árulkodnak legjobban a korszakra és a témára jellemző politikai beszédmódról.

* A 2015. november 5-én, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában megrendezett „Közigazgatási történetek” a dualizmus korából 1867–1918. című közigazgatás-történeti műhelykonferencián elhangzott előadás átdolgozott változata.

¹ *Schlett István: A magyar politikai gondolkodás története 2. Bp. 2010. 802.*

A cambridge-i eszmetörténeti iskola és a Koselleck-féle fogalomtörténet jelentősége

A politikai nyelv vizsgálatának beemelése az eszmetörténet feladatai közé elsősorban a cambridge-i eszmetörténeti iskola néven elhíresült angolszász kutatói körnek köszönhető. Quentin Skinner, John Pocock, Richard Tuck és John Dunn már az 1970-es években rámutattak arra, hogy ahhoz, hogy történetileg helyesen értsük a régebbi korok politikai gondolkodóit és szereplőit, nem elég pusztán kijelentéseiket tanulmányoznunk. Meglátásuk szerint a nyelv minden egyes aktualizálása valamilyen egyedi szituációban, egyedi beszélő közvetítésével válik csak lehetségessé, tehát a politikai szereplők nyelvét sem lehet önmagában, külső kapcsolódási pontjaiktól függetlenül értelmezni.²

Ennek megfelelően a cambridge-i iskola tagjai egy adott forrás elemzése során elsősorban arra irányították figyelmüket, hogy ki használta a kérdéses fogalmakat és milyen „argumentatív szándékok” vezérelték annak a személynek a gondolkodását. Az igazi kérdés szerintük az, hogy milyen cselekvést hajtott végre a beszélő magával a megnyilatkozással. Ugyancsak fontosnak tartották annak a pozíciónak a meghatározását, amit a beszélő foglalt el, hiszen ez mutatja, hogy milyen fogadtatásra számított a közönségtől, amihez szólt. Ennek megválaszolásához a cambridge-iek megkülönböztették a nyelv két dimenzióját: a nyelv jelentését és a nyelv kifejezőerejét. Előbbi szerintük arról árulkodik, hogy „mit tesz a beszélő, amikor valamit mond”, utóbbi pedig arról, hogy „milyen eredményt ér el azzal, hogy valamit mond”.³

Természetesen a cambridge-i iskola egyes tagjai is megfogalmaztak egymásnak némileg ellentmondó tételeket. John Pocock szerint a klasszikus politikai eszmetörténet – nagy gondolkodók korszakos jelentőségű művei – helyett érdemesebb a politikai diskurzusra koncentrálni, hiszen nem annyira a szerzői szándék számít, hanem az adott kor általános politikai beszédmódja. John Dunn szerint ebben van igazság, de sem a fogalomtörténet, sem a beszédmódtörténet nem helyettesíti a politikaelmélet történetét, hiszen a történettudomány jogosultságát vizsgálati eredményeinek mai jelentősége adja. Richard Tuck arra hívta fel a figyelmet, hogy átfogó teoretizálás és módszertani viták helyett történeti mélyfúrásokra van szükség, szerinte csak rész kutatások vezetnek el mélyebb eszmetörténeti felismerésekhez. Abban azért jobbára mind egyetértettek, hogy a politikai eszméket tanulmányozó kutatóknak nem csupán „szövegekre” vagy „eszmeegységekre” kell koncentrálniuk, hanem az adott korszak teljes politikai szókincsére.⁴

² A koramodern politikai eszmetörténet cambridge-i látképe. Szerk. Horkay Hörcher Ferenc. Pécs 1997. 287–293.

³ Uo. 294–297.

⁴ Uo. 298–305.

Hasonló megfontolások motiválhatták John Pocock-ot „*Burke és az ősi alkotmány az eszmetörténet tükrében*” című tanulmányának megírásában is, amely jelen írás témája szempontjából különösen tanulságos olvasmány.⁵ Pocock az angol konzervativizmus 18. századi atyjának, Edmund Burke-nek hagyományelvűségére keresett árnyalt magyarázatot, összevetve a szerző saját korának és a megelőző évszázad politikai nyelvének jellegzetességeit. Pocock arra a következtetésre jutott, hogy Burke „folyamatosan használt és igen alaposan megértett” olyan fogalmakat, melyek a 16-17. századi angol politikai nyelvből származtak. A kora újkori jogászok által formált „common law” szókincese általános használatban volt még Burke korában is, kortársai tisztában voltak azokkal a kifejezésekkel és utalásokkal, melyeket az utókor sokszor tévesen Burke neve alatt kanonizált és Burke korára vonatkoztatott. A felvilágosodás racionalista eszméitől hangos késő 18. században Edmund Burke a hagyomány és a tapasztalat elsőbbségét hangsúlyozta a *Töprengések a francia forradalomról* című művében. Erre bár éppen a hagyomány megrendülése miatt lehetett szükség, Burke elsősorban mégis azokhoz szólt, akik értették az „ősi alkotmány” hívószavait. „... Burke gondolkodását az angol társadalomról és történelemről folytatott elmélkedések formálták, s ezekben a hagyományosan rendelkezésre álló fogalmakra támaszkodott, miközben ő e fogalmakat magukat is az elmélkedés tárgyává tette” – írta Pocock.⁶

A cambridge-i eszmetörténészekhez hasonló jelentőséggel bír témánk szempontjából a német fogalomtörténeti iskola, mely elsősorban Reinhart Kosselleck nevéhez köthető. A Kosselleck által is szerkesztett német fogalomtörténeti lexikon az eszmetörténeti kutatás valóságos bibliájává vált az elmúlt évtizedekben.⁷ A német fogalomtörténet az angollal ellentétben nem eszme-, hanem sokkal inkább társadalomtörténeti ihletettségű, ami elsősorban abban nyilvánult meg, hogy a fogalomtörténeti vizsgálódást a politikai és filozófiai írásokon túl kiterjesztették szinte valamennyi írott történeti forrásra.⁸ Kosselleck és követői abból a minden történeti kutatás számára nehézséget jelentő tényből indulnak ki, hogy a fogalmaknak történetisége van, jelentésük időről időre változik. Nemcsak ma érthetünk mást bizonyos sokszor használt kifejezések – például állam, alkotmány, kormány, nemzet vagy választás – alatt, mint régen, de egy adott történelmi korszakon belül is számos, sokszor egymásnak is ellentmondó jelentésváltozásokat fedezhetünk fel.

⁵ J. G. A. Pocock: *Burke és az ősi alkotmány az eszmetörténet tükrében* In: *A koramodern politikai eszmetörténet cambridge-i látképe*. Szerk. Horkay Hörcher Ferenc. Pécs 1997. 243–261.

⁶ Uo. 261.

⁷ *Geschichtliche Grundbegriffe: Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*. Szerk. Reinhart Kosselleck – Otto Brunner – Werner Conze. Stuttgart 1972–1997.

⁸ *Szabó Márton – Szűcs Zoltán Gábor: Fogalomtörténeti perspektívák*. In: *Múltunk* 7. (2011: 2. sz.) 4–19.

Reinhart Koselleck a fogalomtörténeti lexikon szerkesztése mellett termékeny teoretikus munkásságáról is híres. Magyarul is olvasható az *Elmúlt jövő* című tanulmánykötete, melyben többek között az aszimmetrikus ellenfogalmak történeti-politikai szemantikájáról értekezik.⁹ Koselleck szerint vannak szimmetrikus ellenfogalmak, melyek értéktartalmukat tekintve semlegesek, azaz egymást „kölcönösen elismerik” (például „férfi-nő”, „szülő-gyermek”, „fiatal-idős”). A politikai fogalompárok azonban nagyon gyakran aszimmetrikusak, tehát egymásról eleve negatív értékítéletet hordoznak magukban (például „hellén-barbár”, „keresztény-pogány”, „felsőbbrendű-alsóbbrendű”). Ezek a fogalompárok – különösen a csoportidentitás-képző „mi és ők” ellentét – nem maradnak egyszerű jelzők, hanem idővel „teremtő tényezőkké” válnak. Koselleck arra is rámutatott, hogy a határozott névelővel történő fogalmi kisajátítás („az Egyház”, „a Párt”, „a Nemzet”) a rivális csoportok fogalmi „kifosztását” szolgálja. Koselleck a fogalompárok elemzésénél azok történetiségét hangsúlyozta, szerinte „a történelem sohasem azonos nyelvi megragadásával és szóban vagy írásban visszatükröződő meg tapasztalásával, de nem is független ezektől a nyelvi artikulációktól.” Koselleck szerint mindazonáltal érdemes rákérdezni a „dualisztikus” nyelvi kifejezéseknek argumentációs struktúráira, mivel ezek sokszor nagyon hasonló módon épülnek fel, azaz „történetileg átültethető kategóriát” képeznek.¹⁰

*Nyelvében él(ne) a nemzet:
a 19. századi magyar politikai nyelv sajátosságai*

A hosszú 19. század nemcsak a magyar parlamentarizmus, hanem ezzel nyilvánvaló összefüggésben a modern magyar politikai nyelv megszületésének is hőskora. A téma neves szakértője, Takáts József irodalomtörténész kutatásai során arra a következtetésre jutott, hogy a 19. században két alkalommal is gyökeresen átrendeződött a magyar politikai szótár, először az 1830–1840-es években, majd az 1870–1880-as években, tehát a reformkorban, illetve a dualizmus konszolidációjának időszakában.

A kiindulópont értelemszerűen a 18. és 19. század fordulója, amikor a magyar politikai élet nyelvezetét Takáts József szerint négyféle rendi beszédmód jellemezte. Az első beszédmód, a „republikanizmus” nyelvét beszélők szerint a haza ügye, a közügy mindennél fontosabb. Szerintük a politikai nemzetet a szélesebb értelemben vett nemesi elit alkotja, ezért annak erkölcsi eltévelyedése szükségszerűen politikai hanyatláshoz vezet. Kulcsszerepet tulajdonítottak a férfiaknak, hiszen felfogásukban a két igazi foglalkozás a katonáskodás és a gazdálkodás volt. A republikanizmus beszédmódja szerint potenciálisan két

⁹ Reinhart Koselleck: *Az elmúlt jövő. A történeti idők szemantikája*. Bp. 2003. 241–298.

¹⁰ Uo. 247.

nagy veszély leselkedik az államra: ha zsarnok kormányzat kerül hatalomra, vagy ha idegen hódítás áldozatává válik az ország. A második politikai beszédmód, az „ősi alkotmányra hivatkozás” nyelvét beszélők elsősorban a szokásjog és a tradíció fontosságát hangsúlyozták. Rendi patriotizmus, nemesi sérelmi politika jellemezte őket; nem véletlen, hogy a szóbeli hagyományban és meg-megújuló politikai gyakorlatban vélték felfedezni a politikai cselekvés lényegét. Az „ősi alkotmányt” sértetlenül kell továbbadni a jövő nemzedékeinek, egyik generációnak sincs joga radikálisan változtatni rajta – hirdették. A harmadik, a „felvilágosult kormányzás nyelvét” beszélők szerint a társadalom alapvetően igazságtalan szerkezetű, a többség felemelésének érdekében ezért felülről kell azt megreformálni. A természetes jogok szerintük mindenkit megilletnek, a közjó érdekében kell tehát politizálni, méghozzá jó törvények, jó közigazgatás, képzett hivatalnokok által. Az állam fő feladata tehát nem más, mint a nép felemelése aktív gazdaságfejlesztéssel, agilis oktatás- és szociálpolitikával – vallották a felvilágosult kormányzás nyelvét beszélők. A negyedik rendi beszédmód a „csinosodás nyelve” volt, melynek beszélői az emberiség történetét a vadságból a civilizált társadalom irányába mutató lineáris fejlődésként értelmezték. Szerintük vannak országok, amelyek előbbre járnak ezen a téren, és vannak olyanok, amelyek még le vannak maradva. Éppen ezért fontosnak tartották a mintaországok követését, hiszen azok már kitaposták az utat a kevésbé fejlettek részére is. Kulcskérdésként tekintettek a műveltség terjesztésére és a városiasodás előmozdítására, továbbá a civilizálódás folyamatában fontos szerepet tulajdonítottak a nőknek, asszonyoknak.¹¹

Takáts József szerint a magyar politikai nyelv négy archetípusa még túlélte az első átrendeződést, tehát a 19. század közepén a klasszikus liberalizmus, konzervativizmus és nacionalizmus meghonosodását követően még fellelhető volt a rendi korszak szókinccse a magyar politikai nyelvben. Mindez szerinte már kevésbé mondható el a második „szótárcsere” után, azaz a 19. és 20. század fordulóján már egy merőben más politikai nyelv jellemezte a magyar közéletet. Az 1870–1880-as években új értelmet nyert az uralomra jutott liberalizmus, melynek fő okát Takáts abban látja, hogy olyan eszmeáramlatok jelentek meg, mint a pozitívizmus, a nacionáldarwinizmus, a politikai antiszemitizmus, a szocializmus, a radikalizmus vagy éppen az agrárius konzervativizmus. Ezzel párhuzamosan a modern egyetemi, akadémiai szféra kialakulásával az államtudomány művelése elvált a politikai tevékenységtől. Az állam fogalma így lassanként megváltozott, egyre gyakrabban a társadalom ellenpárjaként szerepelt. Olyan gondolkodók, mint Beksics Gusztáv vagy (*Legújabb politikai divatok*) Schwarz Gyula (*Államintézményeink és a kor igényei*) immáron erős és cselekvő liberális államot vizionáltak. A század végére tehát egy haladáselvű, etatista és

¹¹ Takáts József: *Modern magyar politikai eszmetörténet*. Bp. 2007. 14–21.

nacionalista liberalizmus vált dominánssá Magyarországon, és mindez a korszak politikai szótárát is nagyban felülírta.¹²

A kérdés értelemszerűen adódik: ez a gyökeres változás vajon mennyiben állja meg a helyét a rendi korszakból örökölt vármegyei vitákkal kapcsolatban? A reformkori előzményeket vizsgálva Takáts József is rámutatott, hogy az 1840-es évek vármegyékről folytatott nagy vitája mennyire különös példáját adja annak, hogy egy-egy politikai álláspont mellett milyen sokféle érvet lehet felhozni. A vita élesen megosztotta a korabeli magyar liberális ellenzékét, hiszen a kisebbségben lévő centralisták (Eötvös József, Szalay László, Csengery Antal, Trefort Ágoston) nem értettek egyet a többségi (Deák Ferenc, Kossuth Lajos, Batthyány Lajos) municipalista állásponttal. Utóbbiak szerint a vármegyék a kormányhatalom leghatékonyabb gátjai, és így a nemzeti, és közvetetten az egyéni szabadság biztosítékai is. Republikánus nyelven érvelve azt mondták, hogy a vármegye a legfőbb közege a közösség politikai részvételének, ezért különös jelentősége van a közszellem ébrentartásában. A centralisták ezzel szemben Széchenyi nyomán ötvenkét kis királyságról beszéltek. Szerintük a vármegyék az egyéni szabadság elnyomói, mivel egy abszolutisztikus és ellenőrizetlen lokális hatalmat képviselnek, amelyben a hatalmi ágak nincsenek szétválasztva, tehát ugyanaz, a vármegyei lakosságnak csak szűk kisebbségét reprezentáló testület hoz helyi rendeleteket, igazgat és bíraskodik egyszerre.¹³

A vármegyei vitákban nemcsak az új korszakra jellemző liberális, konzervatív és nacionalista érveket lehetett felhozni, hanem a rendi korszakból örökölt republikánus és ősi alkotmányra hivatkozó nézeteket is. A municipalisták meg voltak győződve arról, hogy a vármegyék jellegzetesen magyar intézmények, melyek a nemzet jellemvonásait tükrözik, ezért átörökítésük az utókor számára politikai érdek és erkölcsi kötelesség egyaránt. A centralisták pedig a „felvilágosult kormányzás” és a „csinosodás” nyelvén is szóltak, amikor az államérdek szemszögéből amellet érveltek, hogy mennyivel hatékonyabban lehetne igazgatni az országot, ha képzett állami hivatalnokok művelnék a közigazgatást, akár csak a szerencsésebb történelmű nyugat-európai országokban.

Az egymás mellett elbeszélés politikai kultúrája: vármegyekérdés és közigazgatási viták

Az 1848-as forradalom új korszakot nyitott a magyar politikai életben, melyet legjobban az április törvények és az azokról szóló országgyűlési viták mutatnak meg. A korábban ellenzékben lévő magyar reformerek számára egyszer csak megadatott a lehetőség, hogy a végtelennek tűnő elvi viták helyett valóságosan

¹² Uo. 75–83.

¹³ Uo. 37–38.

is határozzanak az ország további sorsának alakulásáról. A bizonytalan külpolitikai helyzetben azonban a legtöbb kérdésben sietve, konszenzus hiányában kellett dönteni. A vármegyékről szóló vitában a kiegyezést követő első miniszterelnök, Andrassy Gyula is felszólalt 1848. április 2-án. Andrassy szerint, ha lenne lehetőség „nagy reformot” végrehajtani, akkor a népképviselői választás rendszerét a megyékben is be kellene vezetni. Ezt azonban 1848 tavaszán még nem javasolta, mivel meglátása szerint a nemességet „egyelőre” nem lehet kizárni a megyei közgyűlésekből, még akkor sem, ha „vonakodik is ott megjelenni”. „Ha az ajtó nincs bezárva, nem akar kimenni, de ha azt bezárnák, azonnal kedve kerekednék hozzá; ez az emberi természetben fekszik” – ironizált Andrassy. A „nemesség kizárása” szerinte azért is veszélyes, mert ez azt jelenti, hogy számos megyében a magyar nemzetiség kiszorulna a helyi közélet irányításából.¹⁴

Andrassy bár ekkor még csak egy huszonöt éves, nagyívű politikai pályája kezdetén álló tehetséges politikus volt, szavaival rátapintott a vármegyékérdés sarokpontjaira. A nagy reform bevezetésének lelkes víziója, a kivitelezésnek a körülményekre történő hivatkozása miatti folytonos halogatása akár évtizedekkel később is elhangozhatott volna. Ugyanez igaz a nemzetiségi kérdésre is, amely az idő előrehaladtával mindjobban összefonódott a területi közigazgatás kérdésével. A liberális, nacionalista, ugyanakkor hagyománytisztelő 19. századi magyar politikusok nehezen tudták összeegyeztetni a modern nemzetállamépítésről szóló aspirációkat demokratikus elkötelezettségükkel és a közjogi tradíciók iránt érzett tiszteletükkel. Az alkalmatlanságáról elhíresült nemesség kizárása a vármegyék irányításából ugyan a helyi elitek vérfrissítését célozta, de ez nemcsak egy közszolgálatra rátermett társadalmi réteg kialakulásának esélyét hordozta magában, hanem a nemzetiségi mozgalmak megerősödését is. Andrassy, aki az utolsó rendi országgyűlésen Zemplén megyei követként vett részt, majd 1848 áprilisában ugyanebben a többnemzetiségű vármegyében lett főispán, közelről ismerhette a dilemma súlyát.

A vármegyékérdés a szabadságharc kitörésével és bukásával átmenetileg hibernálásra került. A neoabszolutizmus rendszere a hagyományos, vármegyékre épülő magyar közigazgatást eltörölte és az országot közvetlenül a bécsi kormányzat által ellenőrzött kerületekre osztotta. Érdemi változást csak az 1860-as évek hoztak, amikor az országgyűlés újboli összehívásának (1861, illetve 1865) és a magyar alkotmányosság helyreállításának hatására a megyei közélet is újjáéledt poraiból. Helyi szinteken már az évtized elején élénk vita bontakozott ki a vármegyék polgári átalakításának lehetőségeiről, országos áttörésre azonban csak a kiegyezést követően, egy új magyar kormány kinevezése után lehetett számítani.¹⁵

¹⁴ Gróf Andrassy Gyula beszédei I. Kiad. Lederer Béla. Bp. 1893. 86–87.

¹⁵ Vö. *Stipta István*: Törekvések a vármegyék polgári átalakítására. Bp. 1995.

Még szinte meg sem száradt a tinta Andrássy Gyula miniszterelnöki kinevezésén, amikor a képviselőházban Deák Ferenc a főispáni kinevezés jogának megtartásáról győzködte a vármegyéknek széleskörű önkormányzatot követelő, jellemzően negyvennyolcas lelkületű képviselőit. Deák szerint az éppen csak megalakult önálló magyar kabinet legitimitását kérdőjelezné meg, ha a központi kormányzat jogkörét csorbítanák a vármegyék javára. Így fogalmazott: „Ha éppen most, midőn a kormányzat felelős minisztérium kezébe került, tennénk oly lépést, melyet azon időben, midőn Magyarországnak kormány felelős nem volt, az ország sohasem tett; ha most vonnók el a kijelölés jogát a főispánoktól, könnyen azon gyanúra adhatnánk okot, hogy jobban félünk a felelős minisztérium által kinevezett főispánoktól, mint féltünk akkor, midőn még a kormány felelős nem volt. Ily félelemnek pedig se alapja, se józan oka nem volna.”¹⁶

A tekintélyes politikus bő fél évvel később az elhíresült Heves megyei „ellenállás” kapcsán is felszólalt a képviselőházban. Arról próbálta meggyőzni a képviselőket, hogy a 67-es magyar kormány a 48-as alapokhoz hűen kívánja rendezni a vármegyék helyzetét, és két véglet, tehát a helyi érdekeket elnyomó központi akarat és az országot szétforgácsoló provincializmus között keresi a járható utat. „Azt akarta tehát az 1848-i törvényhozás, hogy a közszabadság is fenntartassék, s időközben a közigazgatás is minden megakadástól megóvasék. Nekünk a törvényhozás terén feladatunk soha nem lehet az, hogy e két vezérelv közül az egyiket a másiknak feláldozzuk, hanem arra kell törekednünk, hogy a kettőt összhangzásba hozzuk” – jelentett ki Deák.¹⁷

A modern és hatékony állami közigazgatás és a vármegyei önkormányzat összehangolását azonban áldozatok nélkül nem lehetett keresztülvinni, ezért a politikai vitában szükség volt olyan nyelvi lelemények bevetésére, amelyek a hatalmpolitikai törekvéseket elfogadhatóvá tették. Deák ebben a tekintetben is élen járt; nem véletlen, hogy a vármegyéket az államélet legfőbb „támaszainak” és „politikai iskoláinak” nevezte, és elhatárolódott minden olyan javaslattól, amely az országot a politikai fejlődés ezen iskolájától megfosztaná. Ugyanakkor a konkrét politikai kérdésben határozottan megvédte a kormány intézkedését és az alattvalói hűség fontosságára figyelmeztetett. Heves megye és Eger ügye szerinte olyan, mintha egy magánszemély saját ablakára államellenes iratot ragasztana ki, a kormány pedig dőre módon kint hagyná azt, amíg le nem folyik az illetővel szemben az eljárás. „Nem volna-e visszás dolog, ha a tettes aziránt emelne szót, hogy ő polgári jogaiban sértve van, mert a lakás az övé volt, az ablak az övé volt, az irat az övé volt, s az ő jogának megsértésével mentek be a szobájába, és vették le az iratot a saját ablakáról, mielőtt ő még pörbe fogatott és

¹⁶ Deák Ferenc képviselőházi beszéde a főispánok a megyei tisztviselőket illető kijelölési jogáról (1867. március 7.). In: *Deák Ferenc: Válogatott politikai írások és beszédek II.* Szerk. Deák Ágnes. Bp. 2001. 439–442.

¹⁷ Deák Ferenc képviselőházi beszéde a kormány Heves megyével szembeni eljárásáról (1867. november 6.). In: Uo. 476–487.

elítéltetett volna?” – fogalmazott képletesen Deák.¹⁸ A többség számára is könnyen érthető magánjogi párhuzamra retorikai szempontból azért is volt szükség, hogy neveltség tárgyává tegye a nehezen követhető közjogi-történeti érvelésbe bonyolódó ellenzékiet.

Deák Ferenc arról is beszélt, hogy az ellenzék felelőtlen izgatása, mely szerint „a kormány a megyéket elsorvasztja”, a parlamentben hatástalan marad, de mégis rendkívül káros, mivel a közvéleményben békétlenséget szül. Deák, aki államelméleti kérdésekben messze kimagaslott a képviselőtársai közül, személyes tekintélyét is felhasználta a vita mielőbbi lezárásának érdekében: „Azt mondják, hogy oly hatalom mellett, minőt Heves vármegye követel magának, és oly terjedt hatóság mellett, minőt némelyek a megyéknek tulajdonítani akarnak, a parlamentáris kormány lehetetlen. Én azt állítom, hogy ily módon nemcsak a parlamentáris, hanem bármi néven nevezendő alkotmányos kormány egyaránt lehetetlen. Ha valaha veszély fenyegetné is a megyei rendszert, ez nem abból fog származni, hogy a megye törvényes jogainak és kötelességeinek korlátai közé szoríttatik, hanem abból, hogy e jogok a törvény és gyakorlat határain túl annyira kiterjeszthetnek, hogy ezáltal minden közigazgatás lehetetlenné válnék” – fogalmazott Deák.¹⁹

A vármegyei viták a Heves megyei konfliktus után is tovább folytatódtak. Az 1870. évi XLII. törvény ugyan a vármegyéket belügyeiben önálló szervként ismerte el, melyek közvetítik az állami közigazgatást, ám ennek értelmezése végeláthatatlan jogértelmezési és politikai viták kiindulópontja lett. A törvény tárgyalásakor Andrassy Gyula miniszterelnök is szükségét érezte, hogy felszólaljon a képviselőházban. Nyári Pál ellenzéki képviselő kritikáját, amely szerint 1867-ben Bécsben paktum köttethetett a vármegyék ügyében, Andrassy alaptalan rágalomnak nevezte. Az ellenzéki padsorokban elterjedt vélekedést pedig, miszerint „a kormány a szárazsággal szövetkezik”, hiszen aratás és hőség idején tárgyalja a parlament a javaslatot, kikérte magának. Szerinte épp az ellenzék szövetkezett a hőséggel, mivel a javaslat akadályoztatásakor már májusban tudni lehetett, hogy a nyárra fog csúszni a törvény parlamenti tárgyalása. „S vajon nem mondhatjuk, amit Montezuma mondott azoknak, akik panaszkodtak, mikor őt izzó vason sütötték, t.i. azt: hát mi rózsákon fekszünk?” – zárta le stílusosan a meglehetősen méltatlan vitát Andrassy.²⁰

A miniszterelnök határozottan tagadta, hogy kormánya mást képviselne a megyék ügyében, mint korábban. „Ha a t. képviselő urak ma-holnap kormányra találnának jutni, tanácsolom nekik, égessenek el minden lapot, tépjék ki a Naplóból minden beszédjüket, mert ha ezt tenni nem fogják, úgy mindezen lapok, mindezen beszédek élő tanú lesznek annak, hogy amit mint képviselők és ellenzék ígértek, annak mint kormány talán egy jöttáját sem lesznek képesek

¹⁸ Uo. 485.

¹⁹ Uo. 487.

²⁰ Gróf Andrassy Gyula beszédei II. Kiad. Lederer Béla. Bp. 1893. 319.

megtartani.”²¹ Andrásy szavai különösen találóak, ha Tisza Kálmán személyére gondolunk, hiszen ő ekkoriban a „balközép” ellenzék vezéralakjaként még a vármegyei autonómia mellett kardoskodott, a hetvenes-nyolcvanas években viszont a korszak leghosszabban regnáló kormányfőjeként maga vált a centralizációs törekvések motorjává. Andrásy mintha azt is sejtette volna, hogy a viták a későbbiekben egy másik szinten ugyan, de tovább folytatódnak: „De ugyan mit mondana a tisztelt ellenzék, mint Magyarország összes közvéleménye, ha az államügyeket saját közegeinkkel láttatva el, csupán a helyhatósági dolgokra redukálnók a megyéket, mely esetben rögtön kénytelenek volnánk átengedni a tért a községeknek és városoknak? Beszélni fognának akkor Bach-rendszerről, és bizonyosan több joggal, mint ma. Ez az én meggyőződésem, t. ház, és én arra kérem a t. képviselő urakat ott a túlsó oldalon: tekintsék a dolgokat ebből a szempontból, s bizonyosan nem lesznek oly ellenségei a javaslatnak, mint eddig voltak.”²²

A külsőügyekben különösen jártas Andrásy megpróbálta annak a mítosznak is az elejét venni, amely a vármegyei viták egyik visszatérő toposza lett a dualizmus időszakájában, nevezetesen az angol és magyar történeti alkotmányosság között fennálló állítólagos párhuzamnak. Andrásy szerint sehol a világon nincs olyan államigazgatási szerv, mint a magyar vármegye, ami helyhatósági és állami teendőt egyszerre lát el. A municipalisták ugyanakkor előszeretettel hivatkoztak Angliára, ahol szerintük még a parlament sem lépheti túl hatáskörét, azaz tiszteletben kell tartania a helyi érdekeket. Ezt a vélekedést cáfolva Andrásy Gyula egy politikai szálloígit ajánlott az ellenzék figyelmébe: „Anglia parlamentje oly mindenható, hogy az mindent megtehet, csak egyet nem: azt hogy férfiből nőt és nőből férfit csináljon.”²³ A korszakban még nevetségesnek és abszurdnak számító gondolat kiváló eszköznek bizonyult a miniszterelnök számára ahhoz, hogy kigúnyolja a municipalisták angломán érveit. A fejlettebb nyugati országokra való hivatkozás, a ’bezzeg’ kezdetű mondatok láthatóan már ekkor szerves részét képezték a magyar politikai közbeszédnek, hiszen bármilyen állásponthez lehetett találni olyan országot, ahol a beszélő aktuális céljának megfelelően ’éppen úgy’ vagy ’éppen ellenkezőleg’ mentek a dolgok, mint idehaza.

A legfontosabb dualizmus kori közigazgatási törvények nem Andrásy Gyula, hanem Tisza Kálmán másfél évtizedes kormányzásának időszakában születtek.²⁴ A közigazgatási bizottságokat felállító 1876. évi VI. tc., illetve a vármegyei területrendezést megvalósító 1876. évi XXXIII. tc. mellett szintén éles vitákat váltottak ki a közigazgatási centralizációt a főispáni és belügyminiszter jogkör kiterjesztése által előmozdító 1886. évi XXI-XII. tc.-ek. Utóbbi mellett már a dualizmus korának talán legnagyobb hatású parlamenti szónoka,

²¹ Uo. 324.

²² Uo. 330.

²³ Uo. 319.

²⁴ Vö. *Cieger András: A közigazgatás autonómiájának nézőpontjai 1848–1918.* In: *Autonómiák Magyarországon I.* Szerk. Gergely Jenő. Bp. 2005. 30–40.

Apponyi Albert sem tudott szó nélkül elmenni.²⁵ Mint megannyi más kérdésben, úgy a közigazgatási vitákban is, Apponyi igyekezett köztes álláspontot elfoglalni a 67-es kormány és a 48-as ellenzék között. Ahhoz, hogy ezt hitelesen képviselje, megkísérelt átlépni azokon a fogalmi és nyelvi kereteken, amelyeket a kortársak saját maguknak állítottak.

Apponyi először is megkérdőjelezte azt a hatvanhetes tételt, amely a parlamentáris kormányzat és az önkormányzat közötti ellentétről, illetve azok összeegyeztetésének nagy feladatáról szólt. Szerinte éppen ellenkező a helyzet, ő úgy gondolta, hogy a parlamentáris kormányzat „merő fikció” önkormányzat nélkül. Ugyanakkor Apponyi óriási tévedésnek tartotta azt is, hogy az ellenzék a kinevezés behozatalát centralizációnak nevezi, mivel szerinte a kinevezési rendszer mellett is lehet erős önkormányzatról beszélni. „A jogállam egész eszmerendszere, hasonlóan az égitestek pályájához, két gyúpontra körül forog: a hatalom kellő szervezése és a szabadság kellő biztosítékai körül” – fogalmazott Apponyi természettudományos hasonlattal.²⁶

Apponyi Albert veszedelmesnek tartotta, hogy a „legújabb divatok” szerint a magyar állam védelme céljából túlhatalommal ruházzák fel a kormányzatot. Szerinte ez abból a félreértésből fakadt, hogy azokkal a „mesterkedésekkel”, amellyel párturalmat lehet fenntartani, egy államot is hatékonyan lehet irányítani. Nem lehet szembemenni „az erkölcsi világ törvényeinek az értékével és történelmi erejével” – vetette Apponyi a kormánypárt szemére. „Miként hathat a honpolgárok erkölcsi minőségére oly állami szervezet, amely a hatalom szervezetében kombinálja a kötelességérzet lazaságát a szervilizmussal? [...] Oda vezet e tényezők lassú működése, hogy a társadalomban az egyik oldalon az elnyomottak keserősége, a másik oldalon az elnyomók korrupciója fejlődjék”.²⁷

Apponyi beszédei arról is árulkodnak, hogy már a kortársak számára is szembeűnő volt az a fogalomzavar, amely a közéleti vitákon eluralkodott. Figyelemre méltó az is, hogy míg a magyarok ázsiai eredete általában pozitív értelemben szerepelt a korabeli közbeszédben, a közigazgatási vitákban Ázsia az elmaradottságot és az elnyomást szimbolizálta a civilizált és fejlett Nyugattal szemben. „Ebben az országban manapság minden parlamentáris és alkotmányos fogalom a feje tetejére van állítva. [...] a kormány] a közigazgatási kérdések terén tett tapogatózásaiiban, hol az európai állam fogalmához közeledik, amennyiben behozza a kvalifikációt, a pénzügyi bíróságot és csendőrséget, hol pedig ennek tetejébe egyszerre elénkbe áll egy nem magyar, hanem gyökeresen ázsiai intézménynek a gondolatával, mint minő az itt tervezett új főispáni hatalom.”²⁸

²⁵ Apponyi Albert a közigazgatás reformjáról (1886. március 5.). In: Apponyi Albert gróf beszédei. Bp. 1897. 399–430.

²⁶ Uo. 400–403.

²⁷ Uo. 429.

²⁸ Apponyi Albert beszéde a főispánok hatásköréről (1886. március 24.). In: Apponyi Albert gróf beszédei. Bp. 1897. 447.

A vármegyekérdésről nemcsak az országgyűlésben vitáztak hevesen a dualizmus időszakában, hanem a közigazgatási szakirodalomban és a politikai publicisztikában is. Grünwald Béla, Zólyom vármegye alispánja már 1874-ben zászlót bontott a megyerendszer gyökeres reformja és a közigazgatás államosítása mellett.²⁹ *Közigazgatásunk és a magyar nemzetiség* című könyvében a magyar közigazgatás általános színvonalán kesergett, hiszen az – Sennyei Pált idézve – „ázsiai állapotban” leledzik. Grünwald szerint a zűrzavar elsőrangú oka a megyei tisztviselők korrumpáltsága és dilettantizmusa, valamint az ezek által áthatott választási rendszer. „Minden intézmény annyit ér, amennyit azok az emberek érnek, akik benne működni hivatva vannak” – kesergett Grünwald. Az általános vélekedést, miszerint a megyék az alkotmány védőbástyái lennének, a magyarok pedig a kontinens angoljai, ostoba önámításnak és illúzióknak minősítette. A szorgos és öntevékeny szigetországi polgárokkal ellentétben nálunk „mindent az államtól várnak, de az államnak nem akarják megadni a magáét”. Grünwald szerint „nálunk az állam iránti kötelességek teljesítése a legutolsó dolog, a törvények tisztelete nem létezik, az államot megrövidíteni, megcsalni nem is infamans tény, hanem – mint egy szellemdús író nem rég mondotta – a Bach-rendszer alatt öröm volt, most dicsőség.”³⁰

A szakszerű közigazgatás hiánya nem csupán elkeserítő, hanem veszélyes is Grünwald szerint, még hozzá a nemzetiségi kérdés jelentette fenyegetés miatt. A történeti jog alapján a magyar szupremácia megerősítése mellett érvelt, szerte az erősíti az állam konszolidációját, míg a nemzetiségi törekvések szükségszerűen Magyarország felbomlásához vezetnek. Grünwald szerint a vármegyei közigazgatás rejtett ellentmondása, hogy a megyei törvényhatóságokban a magyar állam érdekeinek megóvása sok esetben pont olyanok kezében van, akik nyílt ellenségei az állameszmének. „A közigazgatási organismus tehát nem képez egy különállót a helyi érdektől és hangulattól emancipált egészet, melyen az állameszme nyugszik, mely tisztán az állameszme hatalmas képviselője, hanem nagy része particularistikus szűkebb körök s gyakran államellenes elemek kifolyása, s azoknak befolyása alatt áll” – írta Grünwald.³¹

Egy másik, 1876-ban megjelent könyvében azt a kérdést is feltette, hogy egyáltalán megfelel-e az 1870-es Andrássy-féle közigazgatási törvény a modern liberalizmus, szabadság és önkormányzatiság elveinek. Szerinte a nyugati minták okos alkalmazásával, a választási rendszert felváltó kinevezési rendszer bevezetésével, a közigazgatási bizottságok megerősítésével, valamint a közigazgatási bíróságok felállításával és a tisztviselők képzésével lehetne a haladó államokhoz felzárkózni. „Közigazgatási szervezetünk megfelelő átalakítása az egyes állampolgárra nézve, a rend és személyes szabadság, – a magyar államra

²⁹ Grünwald Béla: *Közigazgatásunk és a magyar nemzetiség*. Bp. 1874.

³⁰ Uo. 35–36.

³¹ Uo. 52–53., ill. 78.

nézve a megszilárdulás és fennállás, – a magyar nemzetre nézve a hatalom és uralom kérdése” – vallotta Grünwald határozottan.³²

A dualizmus korának befolyásos kormánypárti publicistája, Beksics Gusztáv lényegében ott folytatta a közigazgatás ideologizálását másfél évtizeddel később, ahol Grünwald Béla korábban abbahagyta.³³ Saját közigazgatási eszmefuttatásában abból az alapvetésből indult ki, hogy míg az 1860-as és 1870-es évek uralkodó európai eszmeáramlata a liberalizmus volt, a századfordulóhoz közeledve már új idők járnak, melyek új politikai kihívásokat támasztanak. Beksics szerint már nem elég kultúrállamot építeni, mely magán viseli a „nemzet motívumait”, a cél a „nemzeti és kultúrállami lét” együttes elérése. Úgy vélte, a liberális, kozmopolita békekorszak letűnőben van, mivel lassacskán kirajzolódik a horizonton egy nemzetközi konfliktus lehetősége, amelyre a nemzetek csak önmaguk megerősítésével készülhetnek fel. „A magyar nemzet érzi, hogy [...] a magyar államra a magyar faj egyéni pecsétjét rá kell ütnie” – fogalmazott ellentmondást nem tűrően.³⁴

Beksics felfogása szerint a modern államokban a társadalom, vagyis a nemzet az állam alakjában ölt testet, és a parlamentarizmus intézménye által kormányozza saját magát. Ezen kívül vagy ezzel szemben a társadalom, vagy annak bizonyos részei csak ellenőrző szerepet tölthetnek be, de nem gyakorolhatnak kormányzati, igazgatási vagy bíraskodási jogokat. Beksics szerint minden olyan kísérlet, ami az állami hatalom gyengítésének vagy megosztásának irányába tapogatózik, visszatérés lenne „a középkor államellenes felfogásához”, tehát a modern fejlődés és a liberalizmus érdeke is megköveteli az egységesülő nemzetállami fejlődést, különösen Magyarországon, ahol szerinte az állam a haladó és liberális, a társadalom pedig a visszatartó erő. Beksics szerint a magyar kormányra „a legsúlyosabb és leggyorsabban megoldandó „nemzeti missió” nehező, hiszen „a magyar állam nem tudja betölteni küldetését, ha nem rendelkezik saját közigazgatása felett”, mely „az állameszme megszilárdulásának, a nemzeti és társadalmi ellentétek kibékítésének és nemzeti karakter kibontakozásának legfőbb eszköze.”³⁵ Érzékelve a polgárai jogait tiszteletben tartó liberális jogállam és a homogenizáló törekvésekkel fellépő nemzetállam között feszülő ellentmondást, Beksics hangsúlyosan foglalkozott az állam „közigazgatási védelmével.” Meglátása szerint a magyar államnak egyszerre kell jogállamnak és nemzeti államnak lennie, és „e kettő megegyeztethető, sőt kiegészíti egymást.”³⁶

Ilyen és ehhez hasonló megfontolások bátoríthatták a Tisza Kálmán kormányát felváltó Szapáry Gyula vezette adminisztrációt, hogy az 1890-es évek elején további

³² Grünwald Béla: *Közigazgatásunk és a szabadság*. Bp. 1876. 35.

³³ Beksics Gusztáv: *Közigazgatásunk reformja és nemzeti politikánk*. Bp. 1891.

³⁴ Uo. 4.

³⁵ Uo. 16–17.

³⁶ Uo. 111.

lépéseket tegyen a közigazgatás központosítása felé.³⁷ Ennek lett volna sarokpontja a vármegyei közigazgatás államosítása, azaz a vármegye eddig választott tisztviselőinek a belügyminiszter által történő kinevezése. Ezen a ponton azonban a lapangó centralizációs folyamat megbicsaklott: nemcsak az ellenzék, hanem a kormánypártiak jelentős része is elfogadhatatlannak vélte a vármegyék utolsó sarkalatos jogának, a tisztviselők választásának az eltörlését. A Lex Szapáryana néven elhíresült törvényjavaslat 281 paragrafusából csak az első kettő, a közigazgatás államosítását deklaráló formális szakasz kapta meg az országgyűlés jóváhagyását. Szapáry Gyula balsikerű kezdeményezése után ugyan történtek még kísérletek a vármegyei közigazgatás átalakítására, de ezek – eltekintve a közigazgatási bíróságok a Bánffy-kormányzat idején 1896-ban történt felállításától – nem váltottak ki olyan heves indulatokat a századfordulón, mint a korszak nagy vitái az egyházpolitikai törvényhozásról, a nemzetiségi kérdéstről vagy a hadseregről.³⁸

A közigazgatási reform kérdése az első világháború előtt került ismét a parlamenti viták homlokterébe. Tisza István második kormánya 1913-ban egy olyan, legalább ötven évre visszanyúló problémahalmazt örökölt meg a vármegyék kapcsán, amelyben az állandósult vita ellenére rendszerszintű változtatás évtizedek óta nem történt.³⁹ Tisza István szerint a modern közigazgatás összeegyeztethetetlen az idehaza meghonosodott választásos rendszerrel, ezért a tisztviselők állami kinevezése mellett tört lándzsát szemben a megye autonómiáját, így a választás jogát védő municipalistákkal. A miniszterelnök szerint a magyar közigazgatás alacsony színvonala egyfelől a választásos rendszerből eredt, másfelől a vármegyei közgyűlések túlságosan nagy méretéből és nehézkes ügyviteli rendszeréből. Éppen ezért Tisza a területi közigazgatást teljes egészében a belügyminisztérium joghatósága alá kívánta szervezni, a megyei közgyűlést pedig meghagyta volna a vármegye azon érdemi jogkörrel nem bíró fórumának, ahol a helyi közvélemény megnyilvánulhat az általános és szimbolikus ügyekkel kapcsolatban.

Tisza István a *Magyar Figyelő*-ben érvelt a reformok szükségessége mellett: „Ezelőtt húsz évvel mindenki megértnek tartotta a vármegyei közigazgatásnak a kinevezési rendszerre alapított reformját. Közben a „nemzeti ellenállás” okozta felfordulás ezt a kérdést is beledobta az általános fogalomzavar káoszába; a »nemzeti« kormány ráduplázott a maga üres tüntetésével a »Lex Szapáry« lyukas mogyorójára, s ezt az operettszerű törvényt éppen olyan bohózatba illő tüntetéssel eltörlötte.”⁴⁰ Tisza – Apponyihoz hasonlóan – képes volt reflektálni

³⁷ *Sarlós Béla*: Közigazgatás és hatalompolitika a dualizmus rendszerében. Bp. 1976. 170–172.

³⁸ *Kozári Monika*: A dualista rendszer. Bp. 2005. 249–259.

³⁹ *Csizmadia Andor*: A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a Tanácsrendszer létrejöttéig. Bp. 1976. 275–298.

⁴⁰ *Tisza István*: Államosítás és önkormányzat. In: Tisza István: Válogatott politikai írások és beszédek. Szerk. Tókéczki László. Bp. 2003. 382–386.

a kérdésben kialakult fogalomzavarra, sőt, ebben jelölte meg a reformok elmaradásának egyik okát. A helyzetért természetesen az ellenzéket tette felelőssé, különösen a koalíciós kormányt, melynek belügyminisztere Tisza nagy politikai riválisa, ifj. Andrásy Gyula volt.

Andrásy – aki jó példa arra, hogy egy elkötelezett hatvanhetes alapokon álló politikus is lehetett a vármegyei autonómia elkötelezett híve – a *Budapesti Szemle* hasábjain szállt szembe a Tisza-kormányzat reformterveivel.⁴¹ Andrásy szerint „a párturalommal kapcsolatos centralizáció nemcsak a közigazgatást szorítja hamis istenek imáadására, a párt bálványainak imáadására, a párt bálványainak szolgálatára, hanem a politikai szabadságot is veszélyezteti és az alkotmányt is meghamisítja.” Okfejtésében egészen odáig merészkedett, hogy a Tisza-kormányt egyeduralomra törekvéssel vádolta meg, mivel szerinte a centralizáció „a központban olyan vértódulást, a vidéken olyan anémiát okoz, amely az egész testet beteggé teszi.” A tetszetős természettudományos hasonlatban mintha Apponyi Albert korábbi okfejtése köszönne vissza. Közel három évtizeddel később ifj. Andrásy Gyula is úgy látta, hogy a közigazgatási reform nem csak szakpolitikai kérdése, jelentősége túlmutat önmagán, hiszen a vármegyékről szóló vita a magyar politikai kultúra alapvető válságtüneteit hozza felszínre. „A minoritás zsarnoksághoz is vezethet. Egyes vidékeken a többségben lévő ellenzéket teljesen kiszoríthatja a közhatalom kezeléséből, s a kormányhoz ragaszkodó kisebbséget és kis csoportokat az óriási többség ellenére hatalomhoz juttathatja. S ami ennél sokkal veszélyesebb, az egész nemzetben is a kisebbség szerezheti meg a többség jogait” – figyelmeztetett ifj. Andrásy Gyula.⁴²

Összegzés

A dualizmus korának politikai nyelve és szókincse a modernizációs törekvések úttörőinek és kerékkötőinek egyaránt bőséges muníciót adott nézeteik kifejtésére, az ellenfél érveinek félresöpprésére. A vármegyekérdésben szembenálló felek nemcsak tematikailag vívták szinte ugyanazt a küzdelmet negyven éven keresztül (kinevezés vagy választás, önkormányzat vagy centralizáció), hanem nyelvileg is. Mindkét fél a modern korszak liberális és nacionalista frazeológiájával, de a rendi időkből örökölt fogalomkészlettel védelmezte álláspontját. A demokrácia és önkormányzatiság éppen úgy elbeszélhető a modernizáció és haladás alapvető követelményeként, mint az egységes, központosított és hatékony államszervezet. A külső elnyomással szemben évszázados hagyomány szerint fellépő vármegyék ellenállását is legalább annyira lehetett nemzeti

⁴¹ *Ifj. Andrásy Gyula: A közigazgatás reformja.* In: *Budapesti Szemle*, 155. kötet (1913: 441. sz.) 330–335.

⁴² Uo. 333.

érdeknek nevezni, mint a nemzetiségi mozgalmak közigazgatási eszközökkel történő féken tartását.

A közigazgatási kérdés egész korszakon át tartó rendezetlenségéhez nagyban hozzájárult, hogy a vármegyei vitákat a korabeli nyelvi keretek között nem lehetett „megnyerni”, azaz szóban vagy írásban észérvek alapján eldönteni. Maradt a hatalmi erő, mint egyedüli lehetséges megoldás, azonban a dualizmus kori magyar kormányok parlamentáris rendszerben működtek, mozgásterük ennek megfelelően viszonylag szűk volt, a reformokat csak lépéről lépésre tudták bevezetni. Az évtizedeken át lappangó centralizációs folyamat egy sajátos hibrid rendszert eredményezett, így a korszak végére jellemző magyar berendezkedés egyszerre mutatta egy modern európai nemzetállam és egy történelmi hagyományait féltve őrző, periférikus ország tipikus vonásait.

THE POLITICAL LANGUAGE OF THE PROBLEM OF COMITAL ADMINISTRATION
IN POST-1867 HUNGARY

by Tamás Székely

Summary

In the present study I have made an attempt at mapping the chief linguistic and ideological features of the political discourse about the comital administration in post-1867 Hungary. For an important reason for the disorder that characterised the issue of administration throughout the entire period was that, given the existing linguistic framework, the comital disputes could not be „won”, that is, decided on the basis of reasonable arguments in either spoken or written words. Contemporary political language furnished ample munition for both the supporters of modernizing trends and their opponents with which to formulate their views. Practically the same struggle was fought for several decades not only thematically but also linguistically. Both sides defended their respective positions with the liberal and nationalist phraseology of the age, but used a set of conceptions inherited from pre-liberal times. Some of our sources attest that the general conceptual confusion that dominated the problem of comital administration – to use a modern term, the „linguistic impossibility” of opposition – was already conspicuous to a number of contemporaries.